

Onverwacht welvaren

Nederland in de vroege Middeleeuwen

Waren de vroege Middeleeuwen toch niet zo duister als vaak wordt gedacht? Recente archeologische vondsten lijken hierop te wijzen. In het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden is een tentoonstelling te zien die het traditionele beeld van armoede en stilstand op zijn kop zet. Volgens conservator Annemarieke Willemsen is dat hoog nodig: 'Onze vondsten wijzen in de richting van een welvarende cultuur waarin handel en vakmanschap konden bloeien.'

Rond het jaar 400 braken voor West-Europa en zeker voor onze streken zware tijden aan. De laatste Romeinen verlieten hun forten. Wilde stammen streken hier tijdelijk neer om vlak daarna weer te worden vervangen door andere vreemde troepen uit het noorden en het oosten. De lokale bevolking sloeg massaal op de vlucht en hele gebieden raakten ontvolkt. Er heerste schaarste, vermoedelijk zelfs een permanente vorm van hongersnood. Steden verdwenen helemaal. Waar nog mensen woonden, was

↑ Uit graven uit de vroege Middeleeuwen zijn opvallend veel gouden voorwerpen en sieraden gevonden. Verzameling fibulae (kledingspelden) met granaat uit Rhenen. Collectie en foto Rijksmuseum van Oudheden.

dat in schamele onderkomens te midden van al even schrale landerijen. Pas toen Karel de Grote omstreeks 800 aan de macht kwam, begon het er allemaal wat beter uit te zien en keerde de welvaart enigszins terug. Dit is het beeld dat wij doorgaans hebben van de donkere Middeleeuwen, de periode van 400 tot

700. Maar waarop is dit beeld gebaseerd? 'In ieder geval niet op archeologische vondsten uit die tijd', zegt Annemarieke Willemsen, conservator Middeleeuwen bij het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) met nadruk. 'Want wat wij hier in ons museum aan materiële cultuur uit die tijd hebben, wijst veel meer in de richting van een welvarende cultuur waarin handel en vakmanschap konden bloeien, dan op een samenleving in verval.'

Rust en hygiëne

Het museum bezit bijvoorbeeld een opvallende hoeveelheid gouden voorwerpen en kostbare sieraden uit die periode. Die zijn allemaal afkomstig uit graven. De eersten werden al in 1910 opgegraven door J.H. Holwerda, toenmalige directeur van het RMO, in Rijnsburg en Katwijk. De decennia hierna volgden belangrijke vondsten uit onder meer Rhenen (op de Donderberg), Gennep en uit de Maas bij Cuijk. Deze vaak heel typische gouden voorwerpen vormden voor het museum aanleiding om de grote zomertentoonstelling de titel *Gouden Middeleeuwen* te geven. 'De titel is niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk bedoeld', zegt Willemsen. 'Uit recent onderzoek van skeletten en bodemvondsten blijkt dat de vroege Middeleeuwen waarschijnlijk een goede tijd was om in te leven. Zo laten de opgravingen van het grafveld bij Rhenen zien dat men hier drie eeuwen lang mensen op dezelfde plek heeft bijgezet, een gegeven dat niet strookt met het beeld van een bevolking die voornamelijk op drift was. Uit de analyse van de gevonden skeletten bleek ook dat mensen in deze tijd relatief lang werden, langer dan in voorafgaande periodes. En sommige lichamen lieten fraai genezen botbreuken zien. Ook bleken er weinig besmettelijke ziekten en tandbederf voor te komen.' Kortom, Willemsen durft de stelling aan dat de bewoners van onze streken toen relatief gezond leefden, in een

◀ 'Merovingen in Leidsche Rijn, omstreeks 675 n.Chr.', schilderij van Paul Becx (2013), gemaakt in opdracht van het Rijksmuseum van Oudheden.

omgeving waar genoeg rust en hygiëne was om ziekten te laten genezen.

Keurige erven

Waar woonde de bevolking en voor hoe lang? Tot voor kort waren er als bron alleen grafvondsten om deze vragen te beant-

woorden. Willemsen: 'Aan die eenzijdigheid is gelukkig een eind gekomen. Recentelijk zijn een behoorlijk aantal nederzettingen blootgelegd waardoor er een beter beeld gevormd kan worden. Stedelijke nederzettingen ontbraken helaas, op een of twee uitzonderingen na. Wel zijn er verspreid over Nederland meer dan honderd boerendorpen gevonden die deel uit lijken te maken van een uitvoerig handelsnetwerk. De dorpen lagen meestal op enkele kilometers van elkaar en vaak langs waterwegen. Ook waren er verbindingswegen over land, die veelal de oude Romeinse structuren lijken te volgen. De nederzettingen waren welvarend. De archeologen troffen bijvoorbeeld keurige erven aan, met hekken eromheen. Ook constateerden zij, net als bij het grafveld van Rhenen, een vaak langdurige opeenvolging van bebouwing. De woningen worden daarbij steeds een beetje beter of net iets groter. Ook de voorwerpen die in de verschillende nederzettingen zijn opgegraven, wijzen in al hun eenvoud soms op een onverwachte mate van welstand. Eenvoudige houten schoenleesten gevonden nabij Oegstgeest wijzen op de aanwezigheid van een schoenmaker. Glaswerk van hoge kwaliteit die op veel plekken is aangetroffen, bewijst dat er in onze streken glaswerkplaatsen waren waar ten minste vijf man kwalitatief hoogstaande producten maakten. Het feit dat ook vrijwel overal munten worden aangetroffen, versterkt het idee dat de duistere Middeleeuwen – in elk geval voor de meeste bewoners van onze streken – heel wat minder duister waren dan altijd is verondersteld.'

In de bij de tentoonstelling verschenen publicatie *Gouden Middeleeuwen. Nederland in de Merovingische wereld, 400-700 na Chr.* concludeert Willemse dat in deze periode aanzienlijke materiële luxe bestond, en dat de sieraden over grote afstanden werden betrokken. De granaten die verwerkt zijn in de sieraden, bleken na onderzoek afkomstig uit India en tussen de rijke voorwerpen werden gouden munten uit Byzantium aangetroffen.

Bovendien was de welvaart breed toegankelijk.

Willemse: 'In tegenstelling tot perioden ervoor en erna was er geen duidelijk aantoonbare elite, maar ook geen duidelijke onderlaag.'

Hoe de precieze verhouding was tussen de verschillende groepen, is mede door het ontbreken van duidelijke schriftelijke bronnen de vraag. Maar dat er een algemeen gedeelde relatieve welvaart heerste, staat welhaast vast. De op de tentoonstelling uitgestalde halskettingen, leren schoenen, bronzen gespen, duur glaswerk en zwaarden laten zien dat de bevolking in het dagelijkse leven meedeelde in de luxe.

Glaswerk, sieraden en het zwaard van Childeric

De titel van de tentoonstelling 'Gouden Middeleeuwen' is passend: er zijn vele gouden voorwerpen te zien, waaronder de gouden gesp van Rijnsburg en sieraden uit het grafveld van Rhenen. Bijzonder is ook het gevest van het zwaard van de Merovingische koning Childeric (ca 436-482), dat in 1653 in Doornik is gevonden. In een aparte zaal is Merovingisch glaswerk te zien.

'Gouden Middeleeuwen'

t/m 26 oktober 2014

Rijksmuseum van Oudheden

Rapenburg 28, Leiden

071-5163163 of www.rmo.nl

➔ Greep van het zwaard van koning Childeric. Collectie en foto Bibliothèque Nationale Parijs.

